

Thomas Röske

Van identificatie naar onderzoek – kunstenaars reageren op de Prinzhorn-verzameling

De ruim 5.000 werken van de *Prinzhorn-verzameling* te Heidelberg blijven tot op heden reacties van kunstenaars uitlokken. Deze lezing volgt de wisselende reacties die ontstonden sinds Hans Prinzhorn (1886-1933) de verzameling tussen 1919 en 1921 samenstelde. Ik zal de verschillende benaderingen van drie klassieke modernisten, Ernst Ludwig Kirchner, Oskar Schlemmer en Max Ernst plaatsen naast die van twee hedendaagse kunstenaars en dat van een kunstenaarskoppel: Jörg Ahrnt, Lisa Niederreiter, en de gebroeders Quay.

De expressionist Ernst Ludwig Kirchner (1880-1938) en de jonge Oskar Schlemmer (1888-1943) zijn beiden gefascineerd door wat ze aanzien als de authentieke expressie in kunstwerken van geesteszieken. Het verantwoordt ook hun streven naar een nieuwe stijl en tevens worden ze erdoor beïnvloed. Op zijn beurt ontdekt Kirchner in 1917 schilderijen van Else Blankenhorn (1873-1920), tijdens een verblijf, ten gevolge van een depressie, in het luxueuze Bellevue-sanatorium aan het Konstanzmeer.

In 1920 ziet Schlemmer een aantal tekeningen van Hyacinth Freiherr von Wieser (1883-?) (welke Prinzhorn 'Heinrich Wels' noemt), die in een privé sanatorium verblijft op het moment dat Prinzhorn zijn tekeningen gebruikt ter illustratie van een lezing in Stuttgart.

Net als Kirchner in 1917 zat Schlemmer toen in een crisissituatie. Hij stond immers op het punt te stoppen met schilderen en zich volop te concentreren op een abstracte vorm van ballet. Voor beide kunstenaars worden kunstwerken van als schizofreen gediagnosticeerde personen een aanmoediging om iets nieuws uit te proberen en meer nog, zich vormelijk door hen te laten inspireren.

De aanzienlijk rationelere Max Ernst (1891-1976) is de eerste onder de surrealisten die voor zijn eigen doeken en collages strategisch gebruik maakt van specifieke 'procedures' uit de 'gekke kunst'. Al in 1910 was hij onder de indruk van kunstwerken van geesteszieken. De resultaten van deze impressies zijn evenwel pas zichtbaar nadat hij Prinzhorn's in 1922 uitgebrachte *Bildnerie der Geisteskranken* ontdekt. Meer bepaald de visionaire tekeningen van August Natterer (1858-1933) (welke Prinzhorn 'August Neter' noemt), die een model worden voor zijn picturale uitvindingen. In die mate dat we het thans niet kunnen helpen de tekeningen van die geesteszieke als surrealistisch te bestempelen.

Anders dan de klassieke modernisten benaderen hedendaagse kunstenaars de verzameling als onderzoekers. Zoals de gebroeders Quay (1947), Jörg Ahrnt (1965) of Lisa Niederreiter (1962) aantonen, is het hun bedoeling de verbazende creativiteit van de mensen achter de werken, mensen op de rand van de maatschappij, te vatten en te onthullen voor een groot publiek.

In hun zwart-wit film *Absentia* (2000) reconstrueren Timothy en Stephen Quay de manier waarop Emma Hauck (1878-1920), een patiënte in het Wiesloch gekkenhuis, haar wanhopige brieven aan haar echtgenoot zou gericht hebben, waarbij ze de woorden 'kom' en 'liefste' zo vaak herhaalde dat broze grafieten kolommen op het papier verschenen. De betoverende beelden van deze film worden vergezeld van een muzikale compositie van Karlheinz Stockhausen.

Bij een bezoek aan de *Prinzhorncollectie* in 2002 raakt Jörg Ahrnt gefascineerd door een notitieboekje dat de geesteszieke Ludwig Wilde (1865-?) uit het Landeck-gesticht tijdens Wereldoorlog Twee heeft volgeschreven met teksten en tekeningen. Ahrnt ziet meteen dat de tekeningen beïnvloed zijn door Perzische patronen en gaat op zoek naar hun bronnen in Wilde's tijd. Tegelijkertijd bootst hij Wilde's tekentechniek na om diens productie te doorgronden. Zodoende ontwikkelt hij een geheel eigen tekenstijl, met een aan Wilde grenzende behoedzaamheid, op zoek naar de Iraanse cultuur.

In 2003 start Lisa Niederreiter een dialoog met het beroemde colbertje van Agnes Richter (1883-?), uit de verzameling. De geheime dialoog, die de patiënte uit het gekkenhuis te Leipzig in 1895 beëindigde, wordt geborduurd zodat Richter het op haar lichaam kan dragen. Op haar beurt ontwerpt Niederreiter een zwart onderhemd waar ze spontaan gedachten over Richters lot en vragen aan haar adres borduurt. Dit lichaamsexperiment maakt deel uit van haar werk.

Aan de hand van dergelijke uitingen en verkenningen komen kunstenaars in hun werken dicht bij academisch onderzoek. De *Prinzhornverzameling*, die alle benaderingen van de 'pijnschat van de mensheid' (Gottrfried Boehm) aanmoedigt, heet ze welkom.